

УДК 342.9:342.25](477)

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.8>**Оксана ЛІТВІНОВА**

аспірант Міжрегіональної Академії управління персоналом»,

e-mail: ksulitvin18@gmail.com

ORCID: 0009-0005-3813-6418

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ХТО ТАКІ ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЧОМУ МИ ГОВОРИМО ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАХИСТУ ЇХНІХ ПРАВ?

У статті розглядається історична еволюція, правові основи та сучасні тенденції розвитку місцевого самоврядування в Україні. Відстежуючи витоки від Магдебурзького права до сучасних реформ, дослідження підкреслює важливість автономії для місцевих громад та правові механізми, які захищають їхні права. Дослідження показують, що постійні реформи та активна участь громад є необхідними умовами забезпечення захисту прав і подальшого розвитку місцевого самоврядування в Україні.

В умовах нової соціальної реальності, що характеризується стрімкою цифровізацією та демократичними перетвореннями в Україні, відбувається помітне прискорення розвитку самоуправлінських інститутів і вдосконалення їх правового захисту. На основі емпіричного аналізу результатів опитування громадян виявлено ключові проблеми взаємодії суспільства та влади. Проаналізовано форми участі громадян, систему гарантій місцевого самоврядування та запропоновано конкретні кроки для подолання інституційної недовіри і формалізму в роботі органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцеве самоврядування, Магдебурзьке право, територіальна громада, жителі, форми участі громадян у громадах, електронні петиції.

Oksana Litvinova. ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR PROTECTING THE RIGHTS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE: WHO ARE LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES AND WHY DO WE SPEAK ABOUT THE NEED TO PROTECT THEIR RIGHTS?

The article examines the historical evolution, legal foundations, and modern trends in the development of local self-government in Ukraine. Tracing its origins from Magdeburg Law to contemporary reforms, the study highlights the importance of autonomy for local communities and the legal mechanisms that protect their rights. Research shows that continuous reforms and active civic participation are essential conditions for ensuring the protection of rights and the further development of local self-government in Ukraine.

In the context of a new social reality characterized by rapid digitalization and democratic transformations in Ukraine, there is a noticeable acceleration in the development of self-governing institutions and the improvement of their legal protection. Based on an empirical analysis of citizen survey results, key problems in the interaction between society and government have been identified. The forms of citizen participation, the system of guarantees for local self-government, and specific steps to overcome institutional distrust and formalism in the work of local self-government bodies are analyzed.

Key words: local self-government, Magdeburg Law, territorial community, residents, forms of citizen participation in communities, electronic petitions.

Постановка проблеми. Метою цієї статті є дослідити та показати реальну можливість кожному жителю країни у який спосіб можна взаємодіяти з державою та вносити власний результат у розбудову демократичної країни. А також через систему гарантій місцевого самоврядування дослідити та навести приклади їх реалізації та захисту, у тому числі через використання цифрових інструментів електронної демократії.

Якщо звернутись до історичних джерел та розглядати та розглядати генезу, як формувалась модель місцевого самоврядування, то

ми маємо згадати про впровадження такого поняття, як «Магдебурзьке право».

Надання місту Магдебурзького права означало отримання ним значного обсягу автономії та специфічних привілеїв, які виокремлювали міську громаду з-під загального феодального управління.

Поширення Магдебурзького права на українських землях відбувалося кількома хвилями протягом тривалого історичного періоду, а його поступове скасування було пов'язане зі зміною політичних режимів та уніфікацією законодавства.

Цікавим є факт, що у центрі Києва споруджений пам'ятник на відзнаку повернення Києву Магдебурзького права у 1802 році.

Сьогодні ж місцевому самоврядуванню присвячено цілий розділ в Конституції України 1996 року та було прийнято низку змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», який був прийнятий 21 травня 1997 року.

За останні п'ять років у Верховній раді України було зареєстровано близько 25 законопроектів, що були направлені на вдосконалення реалізації прав громадян на участь в місцевому самоврядуванні.

Отже, кінцевий результат діяльності органів місцевого самоврядування має вагомий вплив на місцевих жителів та суспільства в цілому.

Матеріали та методи. Методологічна основа дослідження базується на комплексному поєднанні загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Для дослідження правового статусу органів місцевого самоврядування (ОМС) та територіальних громад застосовано формально-юридичний метод аналізу нормативно-правової бази (Конституції України, законів України). Історико-правовий метод використано для відстеження еволюції місцевого самоврядування від Магдебурзького права до цифрової сучасності. Основну емпіричну базу дослідження склали результати соціологічного опитування громадян (жителів сіл, малих міст та великих обласних центрів), проведеного автором з метою виявлення рівня активності та довіри громадян до адміністративно-правових механізмів місцевого самоврядування.

Результати та обговорення. Яку ж роль місцеве самоврядування відіграє для звичайного громадянина?

Чому виникає необхідність обґрунтування захисту їхніх прав у сучасних умовах державотворення?

Почнемо з термінології, яка закладена у діючих нормативно-правових актах.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. (стаття 140 Конституції України)

Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністратив-

ний центр (стаття 1 Закону України «Про місцеве самоврядування»)

Отже, громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад. (стаття 3 Закону України «Про місцеве самоврядування»)

Будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняються.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування» система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення.

У містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради можуть утворюватися районні в місті ради. Районні в містах ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є і головою її виконавчого комітету.

Отже, органи місцевого самоврядування (ОМС) – це місцеві ради, які керують містами, селищами та селами, дбають про комфорт і розвиток громади.

Головна ідея місцевого самоврядування – давати людям право самим вирішувати, як жити у своїй громаді. Тобто, жителі можуть впливати на рішення, які стосуються їхнього міста чи села.

Статтею 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.

Основними є:

- 1) місцевий референдум;
- 2) загальні збори (конференція) жителів;
- 3) місцева ініціатива;
- 4) громадські слухання;
- 5) участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету;
- 6) публічні консультації;
- 7) консультативно-дорадчий орган при органах та/або посадових особах місцевого самоврядування;

8) громадське оцінювання діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування;

Можуть бути також інші форми участі, що не суперечать закону.

Отже, як простий житель відповідної громади може діяти у рамках визначеного законодавства сьогодні?

1. Через місцевий референдум – голосувати за важливі питання громади.

2. Прийти на загальні збори або конференції жителів – висловити свою думку і почути інші.

3. Запропонувати власну ідею чи ініціативу для покращення життя у громаді.

4. Відвідати громадські слухання – обговорити рішення влади, які стосуються міста чи села.

5. Брати участь у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету (наприклад, через бюджет участі).

6. Долучитись до публічних консультацій – відповісти на опитування або залишити свою пропозицію.

7. Вступити до консультативних чи дорадчих органів при раді чи голові громади.

8. Оцінювати роботу місцевої ради та посадових осіб, висловлювати свою думку про якість їхньої роботи.

9. Використовувати інші законні способи впливати на рішення громади – наприклад, писати звернення чи скарги.

Участь може бути як особистою (тобто прийти на збори, подати ідею), так і онлайн – через спеціальні сайти чи мобільні застосунки.

Таким чином, кожен житель може не просто бути стороннім спостерігачем державного управління, а реально впливати на те, як живе його місто чи село.

«Чого громада забажає, того і пан не поламає», як каже українське прислів'я.

Тепер давайте розглянемо на конкретному прикладі. Наприклад, Ви житель села Тарасівка у Київській області та бажаєте приймати активну участь у вирішенні питань в межах своєї громади. Перші кроки, що Вам потрібно зробити, це визначити у підпорядкуванні якої саме територіальної громади знаходиться населений пункт, у якому проживаєте та почати діяти.

Враховуючи той факт, що Україна зараз проходить важливий шлях цифрової трансформації, розглянемо деякі варіанти взаємодії людини з громадою саме через цифрові інструменти. Адже завдяки сервісам онлайн та цифровій грамотності ми можемо швидко відреагувати на проблему та привернути

увагу влади в умовах повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну.

Такими цифровими платформами можуть бути:

«Єдина платформа місцевої електронної демократії»(скорочено – e-DEM), яка має на меті надати громадянам легкий і зручний доступ до використання кількох інструментів електронної демократії.

Ці інструменти покликані налагодити зручний взаємозв'язок громадян та влади у вирішенні різноманітних соціально важливих проблем, не виходячи з дому.

Тут жителі міста можуть створювати петиції, фіксувати проблеми, що потребують вирішення, впливати на розподіл місцевого бюджету.

Сервіс електронних петицій на сайті Президента України <https://petition.president.gov.ua/help>

Тут громадяни можуть також створювати електронні петиції, адресувати їх Президенту, Парламенту або Уряду України.

Веб портал Дія.Цифрова громада <https://hromada.gov.ua/>

Цей сервіс допомагає громадам оцифровувати послуги та навчати цифровій грамотності.

Портал відкритих даних, який використовується для аналізу, порівняння та практичних рішень у роботі ОМС та комунікації з жителями. <https://data.gov.ua/>

Та безліч інших платформ, перелік яких будемо поступово досліджувати у наступних публікаціях.

Однак, незважаючи на широку нормативну базу та діджиталізацію процесів, реальна ефективність адміністративно-правових механізмів вимірюється рівнем активності та довіри самих громадян. Мною було проведено опитування серед громадян.

Аналіз відповідей респондентів (жителів сіл, малих міст та великих обласних центрів) виявляє низку критичних проблем у правозастосовній практиці.

Дані опитування свідчать про вкрай низьку регулярну залученість громадян до вирішення справ громади. Переважна більшість респондентів зазначає, що брали участь в управлінні «іноді (1–2 рази за 3 роки)» або взагалі ніколи не брали участі. Ті громадяни, які проявляють активність, найчастіше фокусуються на питаннях благоустрою та інфраструктури (дороги, освітлення), житлово-комунального господарства, освіти та розподілу місцевого бюджету.

Найбільш популярним інструментом впливу стали електронні петиції, а також

звернення до місцевих депутатів і використання офіційних електронних сервісів опитування. Проте оцінка їхньої ефективності самими жителями є переважно посередньою або низькою.

Громадяни гостро відчують відірваність ОМС від реальних потреб. Респонденти прямо вказують на проблему «вітринної комунікації», коли влада створює лише видимість діалогу. Найпоширенішою перешкодою для участі респонденти називають «відчуття, що мій голос/думка нічого не вирішує». Люди констатують: «немає пропозицій, так як владі наплювати»

Глибока недовіра до рішень місцевої влади: цей фактор є домінуючим серед перешкод для проактивної позиції громадян. Замість партнерства виникає відчуження.

Інформаційний та організаційний вакуум: незважаючи на еру цифровізації, величезною перешкодою залишається «відсутність інформації про можливості участі» та «брак вільного часу». Як зазначає один з учасників опитування, сайти громад часто позбавлені зрозумілого функціоналу: громадянам незрозуміло куди подавати пропозиції, хто відповідальний, як контролювати розгляд та як добитися результату.

Недосконалість регламентів: наявні інструменти, такі як петиції, застосовуються формально. Наприклад, якщо електронна петиція не набирає визначеної кількості голосів, влада її ігнорує, хоча, на думку громадян, вона все одно має розглядатись як індикатор (фідбек) існуючої проблеми.

Спираючись на запит суспільства, науковий аналіз вимагає вдосконалення правових механізмів.

Респонденти пропонують дієві кроки:

Створення систем прозорого трекінгу пропозицій: необхідно запровадити ефективний зворотний зв'язок, щоб кожен мешканець міг онлайн відстежувати статус розгляду своєї пропозиції чи скарги та бачити обґрунтування прийнятих рішень.

Деформалізація інструментів участі: потрібно переглянути норми щодо петицій – відійти від їх формального застосування і зобов'язати ОМС аналізувати навіть ті ініціативи, що не набрали достатньої кількості голосів, як соціологічний зріз проблем містян.

Посилення імперативності та відповідальності ОМС: громадяни вимагають обов'язкових громадських консультацій перед капітальними роботами чи прийняттям чутливих бюджетних рішень. Більше того, пропонується запровадження дієвого контролю

за діяльністю ОМС зі штрафними санкціями за ігнорування звернень чи невирішення проблемних питань.

Пряма партисипатна демократія: пролунали пропозиції дозволити витрачання коштів місцевого бюджету лише за умови прямого електронного схвалення більшістю громадян відповідної територіальної громади.

Висновки. Таким чином, жителі міста мають реальні цифрові інструменти діяти та вирішувати соціально важливі питання.

Адже, активна позиція жителів громади та посадових осіб органів місцевого самоврядування відіграють важливу роль у формуванні державної політики та відповідно потребують судового захисту.

Місцеве самоврядування в Україні має глибокі історичні корені та потужний потенціал для подальшого розвитку. Законодавчі зміни та активна участь громадян сприяють формуванню демократичного суспільства, де кожен може впливати на процеси управління. Досвід минулого та сучасні реформи є основою для побудови ефективної системи самоврядування, яка забезпечує захист прав та свобод громадян.

Стаття 145 Конституції України містить лише одне речення, де зазначено, що права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку. Це означає, що органи місцевого самоврядування є суб'єктами права на судовий захист, а їхні повноваження – об'єктом правової охорони.

Можливість посадових осіб органів місцевого самоврядування відстоювати права через кожну судову суперечку встановлює не лише істину, а й надає ряд гарантій у реалізації прав.

Разом з тим, слід окремо дослідити окремі механізми реалізації судового захисту, проблеми процесуальної правосуб'єктності органів місцевого самоврядування, захисту публічних інтересів населення, суперечності законодавства та судової практики.

Судові гарантії прав місцевого самоврядування є предметом дослідження у моїй дисертації та потребують глибокого порівняльно-правового аналізу реальних способів захисту, що виявляються в процесі реалізації прав жителів громад та органів місцевого самоврядування. Адже досліджуючи існуючі механізми реалізації прав та публічного інтересу населення, можна буде сформулювати актуальні пропозиції та рекомендації для покращення ефективності судового захисту та вільного волевиявлення жителів через дієві форми та способи.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 2653 від 20.12.2019. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
3. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення дотримання державних гарантій місцевого самоврядування та захисту його економічних основ № 3118 від 24.02.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
4. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості та відкритості місцевих рад шляхом визначення відповідальних осіб за оприлюднення результатів діяльності № 4256 від 23.10.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
5. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо розпорядження землями комунальної власності № 3801 від 07.07.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo> (дата звернення: 08.06.2026).
6. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо повноважень місцевих рад № 2369 від 01.11.2019. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
7. Проект Постанови про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 2653/П від 15.01.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
8. Проект Постанови про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення дотримання державних гарантій місцевого самоврядування та захисту його економічних основ № 3118/П від 01.06.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
9. Проект Постанови про скасування результатів голосування Верховної Ради України від 16.04.2020 щодо прийняття в другому читанні як закону проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 2653 від 20.12.2019 № 2653-П від 17.04.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
10. Проект Постанови про направлення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо повноважень місцевих рад № 2369/П від 13.04.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
11. Енциклопедія історії України : електронна бібліотека / Інститут історії України НАН України. URL: <http://resource.history.org.ua>
12. Карий О. І., Панас Я. В. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до місцевого самоврядування. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
14. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. Реєстр законопроектів. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
15. Пропозиції Президента України до Закону України «Про внесення змін до статті 59-1 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» № 3034а від 27.08.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 20.03.2026

Дата прийняття статті: 27.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026